

SANATSAL ARAŞTIRMANIN BİLİMSEL NİTELİKLERİ ÜSTÜNE: SEÇİLMİŞ ÖRNEKLERLE BİR DEĞERLENDİRME

BABACAN TAŞDEMİR

ÖZ

Son yıllarda uluslararası alanda sanatsal araştırma konusunda yapılan yayınların sayısının hızla arttığı görülmektedir. İlgili literatürde sanatsal araştırmanın hangi açılardan bilimsel yaklaşım ve yöntemlerle uyumlulaşabileceği konusu öne çıkan bir tartışma olagelmıştır. Bu bağlamda çalışmamızın esas amacı sanatsal araştırmaların bilimsel yeterlikler açısından değerlendirilebilmeleri için tanım ve ölçütler belirleyerek yapılan tartışmalara katkı sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için çalışmada önce yerleşik bilime ilişkin tanım, yöntemsel yaklaşım ve tartışmalar ele alınmış; katı ve sınırlayıcı bir bilim tanımından uzaklaşarak tüm bilim sahalarına ve bu arada sanat konusuna da uygun esnek bir bilim yaklaşımının gerekli olduğu savunulmuştur. Bu çerçevede bir araştırmanın ve araştırma raporunun bilimsel nitelik kazanması için temel düzeyde sahip olması gereken özellikler belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra sanatsal araştırma literatürü ele alınarak sanatsal araştırma tanım ve türlerine ilişkin öneriler tartışılmıştır ve tipoloji önerisinde bulunulmuştur. İlgili literatür ışığında bir sanatsal araştırmanın bilimsel nitelik kazanması için konu/sorun sunumu, literatür ve katkı sunumu, yöntem sunumu, bulgu ve sonuç sunumunun olması gerektiği; ancak sorun sunumu, yöntem sunumu ve biçimsel açılardan sanat araştırmalarının yerleşik bilimsel çalışmalardan ayrılan yönleri olabileceği varsayımlarında bulunulmuştur. Ardından sanatla ilgili yükseköğrenim kurumlarının esas ilgi konusu olan “dar anlamda” sanat araştırmalarına örnek olabilecek, amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenen, üç yayın incelenmiştir. Bir bilimsel çalışmada bulunması gerektiği varsayılan bilgi kategorilerinin örnek çalışmaların metinlerinde bulunup bulunmadığını, bulunuyorsa sunumunun nasıl yapıldığını sorgulayan bir niteliksel içerik analizi yapılmıştır. İncelenen çalışmalarda temel bilimsel bilgi kategorilerinin bulunduğu; ancak özellikle yöntem sunumu, bulgu sunumu ve biçimsel yapı açısından sanat araştırmalarının yerleşik bilimsel çalışmalardan farklı ve özgün görülebilecek yönleri olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Araştırmaları, Bilim, Yöntem, Bilimsel Yeterlik, Sanat.

* Çalışmada herhangi bir destek ve teşekkür beyanı veya çatışma beyanı yoktur.

ON SCIENTIFIC QUALITIES OF ARTISTIC RESEARCH: AN APPRAISAL WITH SELECTED EXAMPLES

BABACAN TAŞDEMİR

ABSTRACT

The number of international publications on artistic research has soared in the last few years. The related literature seems to have focused on in what ways artistic research could collide with scientific approaches and methods. In this context, the main purpose of our study is to contribute ongoing discussion by determining definitions and criteria to assess artistic research in respect to scientific sufficiency. To reach this aim; firstly, definitions, methodological approaches, and discussions as to what the science is reviewed, and the necessity of avoiding restrictive definitions of science in favor of a flexible approach suitable for all categories of scientific inquiry is defended. In doing so, a discussion is also made on the basic criteria any research should meet for being qualified scientific research. And then, the literature on artistic research is dealt with to review definitions and typologies. In this section a new typology for artistic research is proposed. Thanks to the related literature, for any artistic research to be eligible for scientific research some basic qualities are assumed necessary, such as subject/problematic presentation, presentation of contribution to existing knowledge/literature, findings, and conclusion presentation. However, it is also suggested that artistic research may differ from established scientific research in terms of problematic presented, methods employed, and formal structure of the text. Afterwards, with the method of purposive sampling we analyzed three publications that we think well exemplify artistic research “in narrow sense” which is the main focus of art institutions of higher education. A qualitative content analysis is used to see if case studies have basic information categories of typical scientific research, and if they do so in what ways they do it. It is concluded that case studies meet the criteria of basic scientific information; yet, they have diverging ways in comparison to typical examples of scientific research in respect to method presentation, findings presentation, layouts, and language.

Keywords: Artistic Research, Science, Method, Scientific Sufficiency, Art.

1. GİRİŞ

Sanat ile bilimsel araştırma arasındaki ilişkiye dair tartışmalar yeni değil; ancak sanatsal araştırma konusu, uluslararası literatürde bilhassa son yıllarda artan bir oranda tartışmalara konu olmaktadır. Frascati Kılavuzu'nun 2015 yılında sanat alanını dahil edecek şekilde yenilenmesi özellikle Avrupa'da son ve güçlü bir dalga oluşturmuş görünmektedir. Türkiye'de yükseköğrenim kurumlarında sanatsal faaliyet yürütenler için de durum aynı hassasiyeti taşımaktadır denilebilir. Sanat alanındaki akademisyenlerin araştırma yapma gereklilikleri ve ilgili enstitülerde verilen akademik derecelerinin bilimsel niteliği açısından tartışma son derece hayattır.

Tartışmaların odağında sanatın yeni bilgi üretip üretmediği, sanat alanında bilimsel araştırmanın gerekli olup olmadığı, eğer gerekli ise mümkün olup olmadığı ve eğer mümkünse bunun nasıl olabileceği soruları bulunuyor. Öte yandan konuya ilişkin literatürde teorik çalışmaların ağırlıkta olduğu, bu çalışmaların önemli bir bölümünün yukarıdaki sorulara cevap ararken sanatsal araştırmaya örnek olarak gösterilebilecek mevcut çalışmaların analizine görece yetersiz biçimde yer ayırdıkları söylenebilir.

Bu bağlamda bu çalışma "sanatsal araştırma" tartışmalarına, sanat odaklı araştırmalar ve yerleşik bilimsel araştırma anlayışı arasındaki ilişkiyi, özellikle birbirlerine yaklaşan ve farklılaşan yönleri odağa alarak irdeleme yoluyla katkıda bulunma amacı taşımaktadır. Bir temel amaç da konuyla ilgili Türkçe literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmaktır. Çalışmada esas olarak sanat araştırmalarına ilişkin esnek ve işlevsel bir tanım ve tipoloji sunma amacı güdülmektedir. Bunu yaparken, çalışma, bir teorik tartışma yürütmenin yanında ilgili literatürde sanatsal araştırma mantığına uygun olabilecek üç örnek çalışmayı da belirlenen bilgi kategorileri açısından bir niteliksel içerik analizine tabi tutmaktadır.

Makalede önce bilimsel araştırmaya ilişkin bir tartışma yürütülmektedir. Bu tartışmada bilimsel araştırma ve yöntemin tanımları ve genel teamüller açısından bilimsel araştırmanın karakteristik özelliklerine bakılmaktadır. Daha sonra sanat araştırmaları tartışmaları üzerinden sanat araştırmasına ilişkin mevcut ilke ve teamüller ele alınmaktadır. Ardından seçili sanat araştırması örneklerinin bilimsel ölçütler açısından değerlendirilmesi için inceleme yöntemi açıklanmaktadır. Daha sonra ele alınan örneklerle ilişkin inceleme sonucunda ulaşılan bulgular sunulmakta ve son olarak makale bir sonuç tartışma bölümü ile son bulmaktadır.

2. BİLİMSEL ARAŞTIRMA: KATI TANIMLARI AŞMA GEREKLİLİĞİ

Tarihsel açıdan bakıldığında bilim ve sanat arasında bir bütünlükten bahsedilebilir. Örneğin, Butt (2017) şu hususların altını çizer: Aslında Rönesans döneminde da Vinci ve onu takip edenlerin görsel üretimlerinde bilimsel mod bütünlüklü bir şekilde bulunmaktaydı. Ayrıca, Kuzey Amerika'da uzun bir sanat, bilim ve teknoloji iş birliği tarihi vardır. Buna "laboratuar modeli" denebilir¹. Dahası bilimsel bilgiye ilişkin tarihsel, sosyolojik ve felsefi çalışmalar bilimin ne olup ne olmadığını tarif etmenin ötesine geçmiş ve daha geniş, tüm ampirik ve kuramsal soruları (bu arada estetik olanlar da dahil) araştırma sürecine dahil etmiştir. Yani daha az kesin sınırlarla tanımlanmış bir bilim anlayışı günümüzde mevcuttur. Böyle bir ortamda sanatçıların

¹ Butt (2017, s. 75) burada Xerox Parc örneğini veriyor. Biz buna MIT Media Lab örneğini ekleyebiliriz.

bilimsel araştırma kavramlaştırmasından çekinmelerine neden olacak bir durumun söz konusu olduğunu iddia etmek güçtür.

Butt (2017) çalışmasında beşeri bilimler ve sanat alanı söz konusu olduğunda bir araştırmanın değerlendirmeye tabi tutulması için temel “bilimsel yöntem” uyumlulaşmanın bir gereklilik olarak ortaya çıktığını belirtir. “Bilimsel yöntem” deyince de Butt, “sistemik, kesin, eleştirel, özdüşünümsel” ve “nesnel, güvenilir ve geçerli” gibi yerleşik yöntem tanımına ilişkin mevcut kilit kimi anahtar sözcükler kullanmaktadır.

Michael Biggs ve Henrik Karlsson editörlüğünde 2011 yılında yayınlanan ve sanatsal araştırma literatüründe önemli bir kilometre taşı olarak görülen “The Routledge Companion to Research in the Arts” adlı eserde de yerleşik bilim anlayışı ile sanat konulu araştırmaların uyumlulaşması meselesi merkezi konulardan biridir. Bu derleme kitapta Soren Kjørup tarafından kaleme alınan bölümde yazar İngilizce dilinde “science” yani “bilim” sözcüğünün “fiziksel evrenin işleyişini anlamak ve bu anlayışın temeli olarak da gözlemlenebilir kanıtları almak” şeklinde “dar” bir kullanıma sahip olduğunu, hal bu ki, Almanca, İskandinav dilleri ve pek çok diğer dillerde “bilim” sözcüğünün (örneğin Almanca “Wissenschaft”) yalnızca “fiziksel evrenin işleyişi”ne ya da “doğa bilimlerine” değil, aynı zamanda matematik gibi formel bilimlere, sosyoloji gibi sosyal bilimlere ve sanat tarihi gibi beşeri bilimlere göndermede bulunduğunu belirtir (Kjørup, 2011, s. 25)².

Türkiye’de bilimsel tanımlar açısından önemli bir kaynak olan Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından çevrimiçi olarak kullanıma açılan terimler sözlüğü aslında “dar/katı” bilim tanımını aşmak için uygun bir yöntem kullanmaktadır. Buna göre, gerektiğinde ilgili terimin fen/doğa bilimlerine daha çok hitap eden anlamları ile toplum ve beşeri bilimlere ve bağlantılı alanlara hitap eden anlamları farklı başlıklar olarak verilmektedir. Bu açıdan temel bilimsel terimlerin sosyal ve beşeri bilimlere daha uygun anlamlarına bakıldığında aslında sanat odaklı çalışmaların karşılması beklenen temel ölçütler ortaya çıkmaktadır. TÜBA terimler sözlüğünde doğa bilimleri ile sosyal bilimler açısından yapılan “bilim” ve bağlantılı terimlerin tanımlarının farklılığına bakıldığında durum daha iyi anlaşılabilir³.

Örneğin, söz konusu sözlüğe başvurulduğunda “... belirlenen bir sorunun geçerli ve güvenilir çözümüne ulaşmak için, nesnel biçimde yürütülen planlı, düzenli veri toplayıp çözümleme, yorumlama ve yazanak yazma sürecinde başvurulmuş yolların, etkinliklerin ve tekniklerin tümü.” olarak tanımlandığı görülmektedir. Burada güvenilir ve şeffaf (hesap verilebilir olan) yöntemlerle güvenilir bilgi üretme ve bunu raporlaştırma vurgusu vardır. Ancak daha önemlisi, sosyal bilimler açısından yapılan “bilimsel yöntem” tanımında dikkat çeken “yorum yapma” vurgusudur. Buna göre, “bilimsel yöntem” “geçerli ve güvenilir bilimsel bilginin elde edilmesinde kullanılan ve toplumbilimde, özellikle olgucu ve yorumcu yaklaşım ayrılıklarını içeren, olguları anlama ve açıklama yolu” olarak tanımlanır. Bu noktada terim sözlüğünde “yorumcu toplumbilim”, “antropoloji”, “etnografya” ve “etnografik araştırma” gibi terimlere bakıldığında bunların

² Türkiye’de de aslında üniversite çevrelerinde özellikle sanat alanındaki akademisyenlerde “bilim” denildiğinde benzer bir şekilde “dar” anlamda bilim kavramlaştırması eğilimi içinde olduklarını söylemek yanlış olmaz. Ancak bu konuda yapılmış bir araştırma bizim bilginiz dahilinde olmadığından bu konudaki yargımız sanat fakültesinde geçen yaklaşık sekiz yıllık ve bağlantılı fakülte ve enstitülerdeki Ar&Ge birimi ve akademik dergi yönetimi süresinde elde ettiğimiz kişisel deneyimlere bağlıdır.

³ Söz konusu tanımlar için bkz. www.terim.tuba.gov.tr.

hepsinin insan kültür ve yaşayışını konu alan ve araştırmacının anlama ve açıklama çabası ile yorumlarına kapı aralayan, yasa koyucu bir amaç gütmeyen tanımlar içerdikleri görülebilir⁴.

Tüm bu tanımlarda, ister fizik dünyaya ister sosyal ve beşeri dünyaya ilişkin olsun, yöntemli bilgi üretme üzerine yapılan tanımlarda açık veya örtük olarak "orijinallik", alana/literatüre ya da bilgi birikimine katkı konusu temel bir unsur olarak yer almaktadır. Nitekim, bilimsel araştırma konusunu öğrenmek isteyenlerin temel başvuru kaynaklarından biri olan Barzun ve Graff'ın (1998) kaleme aldığı *Modern Araştırmacı* adlı kitapta bir konu bulunduktan sonra yapılması gereken ilk şeyin konuyla ilgili daha önceki araştırmalara bakmak olduğu belirtilir ve şöyle denilir: "Dünya tarihinin bu geç döneminde pek az araştırma konusu tamamen özgün olabilir" (s. 17). Ancak bu şekilde çalışmanın orijinalliği/alana katkısı tespit edilebilir. Aslında Alajami'nin de belirttiği gibi "bilimsel araştırmanın nihai hedefi değerli bir bilimsel katkı üretmektir" (2020, s. 7). Yani belli bir bilgi birikimine tümüyle yeni ve çığır açıcı olmasa da biricik (unique) bir karakterde katkıda bulunmaktır. Hart da (2018) konuya değinmekte ve Barzun ve Graff'ın da göndermede bulunduğu üzere daha önceki çalışmaları incelemenin/literatür taraması ya da değerlendirmesi yapmanın (literature review) hayati olduğunu söyleyerek şu tespitlerde bulunmaktadır: "Bu önemli çünkü akademik araştırmada amaç daha önce yapılanın bir tekrarını yapmak değildir, daha ziyade, küçük de olsa, bir şekilde içinde yaşadığımız dünyayı daha fazla anlamamıza katkıda bulunmaktır." (s. 23).

Bir araştırma çok farklı şekillerde ilgili bulunduğu bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunabilir. Örneğin, Butt (2017), Sternbeg'den alıntı yaparak bir araştırmanın sekiz ayrı açıdan bilimsel bilgi birikimine, başka bir deyişle ilgili literatüre katkıda bulunabileceğini yazar (s. 72): Burada tüm bu başlıkları tekrar etmeyeceğiz ancak bu sekiz farklı katkı şekline bakıldığında bir çalışmanın bir alana gittiği yönün doğru olduğunu göstermesi, alanı gittiği istikamette küçük veya büyük bir adımla ilerletmesi, alanın bilgi birikimini yeniden ele alarak farklı bir şekilde tanımlaması, alanın yönünü değiştirmesi, alandaki bir fenomenin başka bir fenomenle birleştirilmesiyle yeni bir düşünme biçimini üretmek gibi şekillerde katkılarda bulunabileceği söylenebilir.

Dolayısıyla bir araştırmanın bilimsel araştırma niteliği kazanması için temel ölçütler bu tartışma çerçevesinde ortaya çıkmış görünmektedir. Araştırma eylemi belli bir soruna/sorunsala (literatür taraması ışığında gerekçelendirilmiş bir konuya) yönelik olarak yapılan sistematik gözlem, deney ve diğer geçerliliği kabul edilmiş yöntemler veya bu yöntemlerin deneysel versiyonlarıyla yapılan sorgulamalar sonucunda belli cevaplar üretmeyi amaçlar. Her araştırmanın süreci ve sonucu bir rapor olarak sunulur. Bu araştırmalar ister yasa koyucu ya da pozitivist karakterde olsun, isterse mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmakla yetinsin ve yorumcu bir karakterde olsun⁵ güvenilir bilgi elde etmek için geliştirilmiş yöntemlerle ve belli bir literatüre katkı oluşturmak amacıyla yapıldığı sürece bilimsel araştırma olarak görülür.

⁴ Ayrıca UNESCO'nun son derece geniş ve esnek, konuyu fizik bilimlerin sınırlılıklarının ötesine taşıyan bilimsel araştırma tanımına bu noktada değinmek gerekir. Buna göre, bilimsel araştırma, «İnsan, kültür ve toplum ilmini içeren bilgi birikimini arttırmak ve bu bilgi birikimini yeni uygulamalar tertipleme amacıyla kullanmak için gerçekleştirilen herhangi bir yaratıcı ve sistematik faaliyet» şeklinde tanımlanır (Aktaran Klein, 2010).

⁵ Buradaki ikili ayrımdan amacımız hiçbir şekilde toplum ve beşeri bilimlerin yorumcu karakterini doğa/fen bilimlerinin gerisine koymak değildir.

Bilimsel araştırmanın yukarıda tanımlandığı şekilde karakteristik özellikleri yanında araştırmanın asli ögesi olan araştırma süreci ve raporlamanın anaakım (mainstream) bir yapısı olduğu söylenebilir. Örneğin, sosyoloji alanının öne çıkan figürlerinden Giddens (2012) araştırma sürecinin bir sorunun tanımlanması, ilgili literatürün incelenmesi, bir varsayımın dile getirilmesi, bir araştırma tasarımının (yöntemin) seçilmesi, araştırmanın yapılması, sonuçların yorumlanması ve nihayet bulguların raporlanması gibi doğrusal olarak ilerleyen bir süreç olarak tarif edilebileceğini belirtir (s. 117). Erdoğan (2003) ise pozitivist metodolojiyi konu edinen çalışmasında bir araştırma raporunun temel formatının giriş, yöntem, bulgular ve sonuç gibi ana bölümlerden oluştuğunu belirtir (s. 13)⁶.

İşte sanat araştırmaları söz konusu olduğunda tüm bu ilkelerin ve formel yapının sanat araştırması tarafından ne derece karşılanabileceği sorusu merkezi önemdedir. Tarihsel gelişmelere bakıldığında sanat alanında faaliyet gösteren kurumlar bu ilkelerin ve formel yapının şu veya bu şekilde karşılanabileceğini taahhüt eden bir söyleme doğru eğilim göstermektedir denilebilir. Sonraki bölüm bu süreci konu edinmektedir.

3. BİLİMSEL ARAŞTIRMANIN SANAT YÜKSEKÖĞRETİMİNDE UYGULANMASINA İLİŞKİN ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER

Yazının 2. Bölümünün başında imlendiği üzere bilim ve sanat ilişkisinin yeni olduğunu söylemek güç. Aynı şekilde akademik derecelerin sanat alanında verilmesiyle ilgili düşüncelerin ve uygulamaların da tarihi yeni değildir. Schwarzenbach (2012) konuyla ilgili tarihsel kökenleri 16. yüzyıla kadar geri götürmektedir. Buna göre, ilk formel sanat akademisinin tarihi Floransa'da 1563 yılına kadar geri gitmektedir (Barasch, 2000, aktaran Schwarzenbach, 2012, s. 61). 1870 yılına gelindiğinde Avrupa'da yüzden fazla güzel sanat akademisinin olduğu sanılıyor. Ancak bunlar sanayi devriminin pratik ihtiyaçlarına yönelik bir eğitim vermiyorlardı. Bu sebepten, devam eden mekanizasyonun ihtiyaçlarını karşılayacak zanaatkâr/sanatkâr yetiştirmek üzere bir dizi ticaret okulu, teknik okul (polytechnic) ve tasarım okulları kuruldu (Efland, 1990, aktaran Schwarzenbach, 2012, s. 61).

Sanat pratiği için akademik derece vermek üzere kurulan ilk eğitim kurumlarının ABD'de açıldığı görülmektedir. Yale Üniversitesi'nde yükseköğrenim ile ilgili ilk profesyonel sanat okulunun açılışı 1869'da gerçekleşmiştir. Bunu Syracuse Üniversitesi takip etmiştir. Buralarda çizim, resim, heykel yanında sanat tarihi gibi dersler verilmekteydi. 1920'lere gelindiğinde Yale ve Syracuse'ye ek olarak Washington ve Oregon'da da güzel sanatlarda yüksek lisans (MFA) dereceleri verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde ilk doktora derecesi de Ohio Devlet Üniversitesinde 1929 yılında resim alanında verilmiş ve 1968 yılına kadar da güzel sanatlar alanında adı geçen üniversitede doktora derecesi verilmeye devam edilmiştir⁷. 1968 yılından itibaren ise doktora

⁶ Kuşkusuz bu tür bilimsel araştırma sürecine ilişkin anaakım yaklaşımlar özellikle araştırma sürecinin özel karakteristiklerini doğru anlamayanlarda pozitivist (olgucu) epistemolojinin yüzeyselliğini de ifşa edecek şekilde farklı araştırma ve yaratım pratiklerine bilimin kapılarını kapatan bir biçimsellik obsesyon ortaya çıkarmaktadır denilebilir. İşte sanat araştırmalarının bilim alanına dahil olması konusunda ortaya çıkan görüşler muhakkak ki bilimin ortodoks tanımları ile heterodoks tanımları arasında yapılacak seçimlerden çokça etkilenecektir.

⁷ Yine aynı kaynaktan (Schwarzenbach, 2012) verilen bilgiye göre Stüdyo Sanatı (resim, heykel ve seramiği kapsayan) alanında 1929-1966 arası dönemde yaklaşık 30 kişiye doktora derecesi verilmiştir. phdportal.com sitesinde verilen bilgilere göre günümüzde ABD'de sanat tarihi, eğitimi, yönetimi ve politikası konularında doktora derecesi veren okullar olduğu ancak güzel sanatlar alanında bu derecenin verilmediği anlaşılmaktadır (bkz. <https://www.phdportal.com/search/#q=di-68llv-phd&start=0&length=10&order=relevance&direction=desc>).

derecesi verilmemektedir⁸

Schwarzenbach'a göre (2012), sanat araştırmaları tartışması bu dönemle bağlantılıdır. Bununla ilgili Schwarzenbach'ın tespitleri de şöyledir:

Güzel sanatlarda Dr. kavramı ile ilgili bir yaklaşım olan Amerika'da Sanat-Temelli Araştırma (The Arts-Based Research, ABR) Hareketi Kuzey Amerika'da 1960'lar ve 70'lerin toplumsal adalet hareketleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde daha geniş sivil özgürlük alanı inşa etmek amacıyla iktidar ilişkilerinin, başta ırk/etnisite, sınıf ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde olmak üzere toptan bir yeniden gözden geçirilmesine yönelik bir ilgi ortaya çıkmıştı. Bu ortamda, bilimsel araştırmanın yapılanmasında da önemli yenilikler ortaya çıktı. Bu dönüşüm sürecinde bilgiye yönelik anlayışta genişleme, yöntemler de çeşitlenme ve özellikle niteliksel sorgulamanın gittikçe artan biçimde kabul edildiği görüldü. Böyle bir iklimde, sanat-temelli pratik ancak 1960'lardan çok sonraları, 1990'larda bir yeni metodolojik tür olarak yerleşik hale geldi (Sinner vd., 2006, s. 1226).

Schwarzenbach'ın verdiği bilgilerle uyumlu bir şekilde Butt (2017), tam da ABD'de sanat alanında doktora derecelerinin verilmesinin son bulunduğu bir dönemde, 1970'ler ve 80'lerde İngiltere'de uygulama-temelli doktora dereceleri konusunda çarpıcı bir gelişme görüldüğünü belirtir. 1990'lardan itibaren İngiltere bu konuda başı çeker hale gelmiştir. Butt'a göre, ABD dışındaki konuyla ilgili gelişmeler bu dönemde daha çok İngiltere, Avustralya ve İskandinavya'da gerçekleşmiştir (Butt, 2017, s. 76).

Söz konusu dönemlerde hazırlanan tezlerin belli bir kelime uzunluğu kuralına tabi olsun olmasının üretilen esere eşlik eden bir yazılı savunmanın olduğu formatta hazırlandığı belirtilmektedir. 2000'lerin başlarından itibaren bu tarz bir sanat araştırması pratiğinin alanda taraftar toplamaya başladığı, bilimsel metotla araştırma yapmanın hem sanat hem de üniversite için doğru olduğu yönündeki görüşlerin sıkça savunulduğu ilgili literatüre bakıldığında görülebilir (Bu yöndeki bilgiler için bkz. Sullivan, 2005; Gray and Malin, 2004, aktaran Butt, 2017, s. 76).

Aslında İngiltere'de bilimsel araştırma alanının sanat araştırması alanına doğru yaygın bir şekilde genişlemesi ancak 1980'lerde Ulusal Akademik Dereceler Konseyi'nin (CNA) bu konudaki ısrarlı çalışmaları sonucunda gerçekleşmişti. CNA'nın sanat alanında verilecek tezler için geçerli ilkeler belirlemesi ve tüm derece veren okulların bu ilkelere uyumlulaşması süreci Avrupa'da bilim ile sanatsal akademik faaliyetlerin uyumlulaşması açısından erken dönem bir gelişme örneğidir denilebilir⁹. Royal College'in çalışmalarının 1990'larda önemli bir yol gösterici olarak "sanatsal araştırma" konusuna odaklanan araştırma makaleleri yayınlamaya başlaması yine İngiltere'de ve daha sonra sanat araştırmaları literatürünün oluşmasında önemli olacaktır¹⁰.

⁸ Bu dönemde ABD'de güzel sanatlar alanında doktora derecesi verilmesinin durdurulmasının olası sebeplerine Schwarzenbach değinmektedir. Bkz. Schwarzenbach, 2012, s. 87.

⁹ 1974'de CNA İngiltere'nin Sanat ve Tasarım Alanında Ulusal Diploma Konseyi ile birleşmiş ve başlangıcından itibaren doktora derecesi vermekle yetkilendirilmiştir. Bu konsey bir doktora derecesi için dört temel gereklilik belirlemiştir. Bunlar; sınırları çizilmiş bir konuyla ilgili sistematik sorgulama, diğer gözlemcilerin incelemelerine açık bir yöntem, diğer gözlemcilerin değerlendirmelerine açık sonuçlara erişim, çıktının bilgi ve anlayışı artırması (Borg, 2009, s. 76).

¹⁰ Konuyla ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyenler 1990'lardaki Royal College makaleleri ile ilgili olarak nitelikli değiniler içeren MacLeod ve Holdridge'in editörlüğünü üstlendiği 2006 tarihli derleme kitap çalışmasına bakabilirler. Bu yayınlar arasından Frayling'in 1993 tarihli

Avrupa çapında yükseköğrenim alanındaki sanatsal faaliyetlerin yerleşik bilimsel uygulamalarla uyumlulaşması konusunda önemli bir mihenk taşı ise Borries'in (2015) de belirttiği gibi, 1990'ların sonlarında Bologna Süreci'nin başlaması oldu¹¹. Bununla birlikte bir Avrupa Yüksek Öğrenim Alanının kurulmasının ardından sanat akademileri büyük değişimlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte, örneğin, "Meisterschüler" gibi unvanlar ortadan kalkmış, hem sanatsal hem de bilimsel açıdan meşrulaştırılması gereken doktora programları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Elkins (2012) belli bir sanat piyasasında şu veya bu şekilde birbiriyle bağlantılı okulların bir şekilde birbirlerinin verdikleri eğitim ve sanatsal çıktılardan haberdar olduklarını ancak bu okullar dışındaki eğitim ve sanat kurumlarının tamamen ilgili network dışında olup üretimlerin ve eğitimlerin niteliğinin bilinmediğini yazar (s. 3). Burada ortak ölçü geliştirmenin önemli olduğu imlenir. Bu çerçevede, Avrupa Birliği'nin Bologna Süreci, Avrupa'daki üniversitelerin, bölümlerin ve derecelerin birbirleriyle karşılaştırılabilmesi için çok önemli bir inisiyattir.

Tüm bu gelişmeler, sanat ve araştırma arasındaki ilişkinin giderek güçlendiği yönündeki kanaate zemin hazırlayacak şekilde, İngiltere dışında İngilizce-konuşulan uluslarda (Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada) olduğu gibi Avusturya, İsveç, Almanya, Finlandiya ve İspanya gibi ülkelerde de sanat alanında doktora derecesi verilmeye başlanmıştır. Bologna Süreci neticesinde yükseköğretimde belli bir standardı hedefleyen pek çok AB ülkesinde de bu konu tartışılmaktadır. Kimi çalışmalarda verilen bilgilere bakarsak Pekin Merkezi Güzel Sanatlar Akademisi (Jones, 2006a, aktaran Schwarzenbach, 2012) ve Brezilya'nın Sao Paulo Üniversitesi'nde (Elkins, 2009, aktaran Schwarzenbach, 2012) de bu düzeyde akademik derecelerin verilmeye başlanmış olduğu görülmektedir¹².

Ayrıca yine Avrupa'da Frascati Kılavuzunun 2015 yılında sanat alanındaki faaliyetlere de değinerek bu yönde kilometre taşı niteliğinde bir adım atması sanat alanındaki bilimsel (Ar&Ge) faaliyetlerin örgütlenmesi adına önemli bir etki yaratmış görünmektedir¹³. Bu kılavuzda her ne kadar temel Ar&Ge ilkeleri açısından¹⁴ sanatsal faaliyetin araştırma kategorisinde olamayacağı öne sürülmüş olsa da bu ilkeleri karşılayabilecek ve kurumsal örgütlerce sistematik olarak çerçevesi çizilecek sanatsal araştırmaların olabileceği kabul edilmiştir. Böylece Ar&Ge kapsamında oluşturulacak fonlardan sanatsal araştırma faaliyetlerini yürütenlerin de belli şartlarla yararlanabileceği de kabul edilmiş olmaktadır. Bu kılavuzun yayınlanması ardından

çalışmasına aşağıda yine değinilecektir.

¹¹ 1999 yılında 29 Avrupa ülkesinin katılımıyla yayınlanan Bologna Bildirgesi ile Bologna Süreci (Bologna Accords) başlamıştır. Türkiye süreci, başlamasından iki yıl sonra katılmıştır. Sürecin amaçları ve daha geniş bilgi için bkz. <https://uluslararası.yok.gov.tr/uluslararasıilasma/bologna/temel-bilgiler/bologna-sureci-nedir>

¹² Gittikçe genişleyen sanat araştırmalarının yerleşik hale gelmeye başladığı ülkeler listesine Güney Afrika da eklenebilir (bkz. Kershaw, 2009, aktaran Djahwasi ve Saidon, 2020, s. 294).

¹³ Frascati Kılavuzu bir grup OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) uzmanı tarafından ilk olarak 1963 yılında hazırlanan araştırma ve geliştirme faaliyetleri için temel bir metin olma niteliği taşıyan kılavuzdur. Bizim burada ilgilendiğimiz Sanat alanının da Ar&Ge faaliyetleri açısından ilk kez içinde anılmaya başladığı kılavuzun 2015 yılında yayınlanan 7. versiyonudur.

¹⁴ Kılavuzda bir araştırma faaliyetinin Ar&Ge faaliyeti olarak kabul edilmesi için şu beş ilkeyi karşılaması beklenir:

- yeni bulgulara ulaşma amacı taşıma;
- mevcut bilgi birikimini ilerletecek yeni fikirlere ve kavramlara sahip olma;
- araştırmanın sonuçlarının belirsiz olması (bu onun tam bir deneme olduğunu gösterir);
- sistematik olma (belli bir bütçe ve plan dahilinde olmayı da içerir);
- üretilen bilgi transferin edilebilir, paylaşılabilir olması.

2016 yılında ELIA (the European League for Institutes of the Arts) ve SAR (the Society for Artistic Research) gibi bir grup Avrupa merkezli, sanat alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütünün katkıda bulunduğu “Sanat Alanında Doktora Derecesine Yönelik ‘Floransa İlkeleri’” başlıklı metin, 2020 yılında ise yine birçok sanat alanındaki sivil toplum örgütünün katılımıyla hazırlanan “Sanat Araştırmalarına Yönelik Viyana Deklarasyonu” ilan edilmiştir. Bu metinlerin temel amacı sanat araştırmalarının Frascati Kılavuzu'nun temel ilkelerine daha uyumlu hale getirilmesi ve böylece kamu otoriteleri ve diğer otoritelerin sağladıkları araştırma fonlarından faydalanması için zemin hazırlamaktır.

4. “SANATSAL ARAŞTIRMA”¹⁵ VE BİR TİPOLOJİ ÖNERİSİ

Butt'a (2017) göre, eğer güzel sanat disiplinleri üniversite bilgisine dahil olacaksa, bu onların kendi bütünsellikleri içinde (entirety) olmalıdır. Yani sanat ve bilimsel araştırma bir noktada bir araya gelecekse, pek çok sanat araştırmacısının altını çizdiği üzere bu, sanat faaliyetinin kendi özgünlüğü dikkate alınarak yapılmalıdır. Aslında, sanat ve araştırma birlikteliğine ilişkin sanat alanında faaliyet gösterenlerin birbirinden farklı tutumlar geliştirdiği görülmektedir. Kimileri “sanat sanattır, araştırma da araştırma ve bunların birbirlerine karıştırılması iki tarafa da fayda sağlamaz” şeklinde özetlenebilecek katı ve kuşkucu bir tutum geliştirirken, kimilerinin de “her yaratıcı eserin bir tür icat içerdiği ve bu anlamda bir araştırma sayılması gerektiği” yolunda oldukça serbest görüşler ileri sürdüğü görülmektedir. Ancak yukarıda anılan Frascati Kılavuzu'nun 2015 versiyonun ardından gelen raporlarda açık ve net biçimde sanat araştırmalarının Ar&Ge ilkelerini karşılayabilecek şekilde yapılabileceği iddiası bizzat sanat alanında faaliyet gösteren kurumlar tarafından dile getirilmiştir¹⁶.

O halde esas soru sanat araştırmalarının olabilirliğinden ziyade oluş şekilleri hakkında olmalıdır. Bu noktada sanat alanında sanat ve araştırma birlikteliğine ilişkin tutumlar içinde Butt'ın (2017) belki de en yaygın olarak gördüğü “liberal hibrit formülasyonu”na bakmak faydalı olabilir. Bu görüşe göre, sanatsal araştırma bilimsel araştırmanın temel ilkelerini karşılayabilir ancak bazı temel ilkeler açısından sanat araştırmalarına esneklik tanımak gerekir. Örneğin, net bir şekilde tanımlanmış araştırma sorusu formülasyonundan feragat etmek gerekebilir veya eserin içindeki bilgi, eser hazırlık sürecinde ortaya çıkacak bir bilgi olabilir.

Sanat alanında yapılacak araştırmalarla ilgili yazan araştırmacıların pek çoğu da aslında sanat ve bilimin araştırma pratiğinde buluşabileceği görüşünü şu veya bu şekilde savunmaktadır. İlgili literatürde tartışma, temel bilimsel ilkelerin sanat araştırmalarındaki varlığının nasıl vücut bulacağına yoğunlaşmış görünmektedir. Bu tartışmalarda sanatsal araştırmaların ne olduğu sorusuna verilen cevaplar çoğunlukla ne tür sanatsal araştırmalar olabileceği sorusuna verilen cevaplar tarafından takip edilmektedir. Frayling'in 1993 tarihli mihenk taşı niteliğindeki çalışması böyledir örneğin¹⁷. Üç

¹⁵ Sanat konulu araştırmalar için farklı terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada “artistic research” kavramlaştırmasının bir karşılığı olarak “sanatsal araştırma(lar)” ifadesinin kullanılması uygun görülmüştür.

¹⁶ Örneğin Viyana Deklarasyonundaki şu pasaj dikkat çekicidir: “Kusursuz bir Sanat Araştırması yüksek seviyede bir sanatsal pratik ve düşünümSELLİK (reflection) yoluyla yapılan araştırmadır; daha yüksek bir bilgi, içgörü, anlayış ve yetilere yönelik epistemik bir sorgulamadır. Bu açıdan bakıldığında, Sanat Araştırması, Frascati Kılavuzunda anılan Araştırma ve Geliştirmenin beş ana kriteri ile her açıdan uyumludur.”

¹⁷ Sanatsal araştırma konusunun Türkçe literatürde gerekli ilgiyi gördüğünü söylemek zordur. Örneğin, konuyla ilgili daha önce yaptığımız çalışmalarda (seminerler, kurum içi raporlar vb.) Türkçe literatürde çok az sayıda sanatsal araştırma kavramlaştırmasına yönelik metne rastladık. Barbara Bolt'un 2013 yılında Türkçeye çevrilen Heidegger hakkındaki kitabında “Araştırma-Olarak-Sanat” adlı bir kısa bölüm (bkz. Bolt, 2013, s. 145), Frayling'in yukarıda atfı yapılan 1993 tarihli makalesinin Akdeniz Sanat Dergisi'nin 24. sayısında yayınlanan ve Gündeşlioğlu

tip pratikten bahseder Frayling bu yazısında.

1. Sanat ve tasarıma dönük araştırma (research into art and design): Bunlardan ilki sosyal ve beşerî bilimler alanında yapılan çalışmalarda sıkça görüldüğü üzere sanat eserlerinin ve içeriğinin tarihsel, estetik ve algısal boyutları ile sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. açılardan okunmasını içerir. Sanat eseri bu tip araştırmalarda bir araştırma nesnesidir.
2. Sanat ve tasarım süreciyle araştırma (research through art and design): İkinci tip araştırmalar ise son yapının ortaya çıkması için malzeme toplamaktan öte bir arama, arayış sürecini kapsar. Yeni türde malzemelerle belli bir yapıtı üretimini gerçekleştirmek ya da bir teknolojik aygıtı daha önce kimsenin düşünmediği bir biçimde düşünerek bir eser/iş ortaya çıkarmak bu kategoridedir.
3. Sanat ve tasarım için araştırma (research for art and design): Son tip araştırmalarda sanat eseri araştırmanın amacı, çıktısıdır. Bu tip çalışmalar için de yerleşik veri ve/veya ilgili malzeme toplama süreç ve teknikleri ortaya bir eser (artefact) çıkarmak için kullanılır: düşünceyi eserde vücut bulması.

Sanat araştırmaları literatüründe son derece sık alıntılanan Borgdorff da uygulama ve araştırma kavramlarının oluşturduğu araç-sonuç zincirine göre üç ayrı yaklaşımdan söz eder; bunlar yukarıda değindiğimiz Frayling'in üçlü ayrımının bir versiyonudur (Borgdorff, 2012, s. 37):

1. Sanat üzerine araştırma (research on arts): Bu yorumlayıcı yaklaşım beşerî ve sosyal bilimlerin araştırma gelenekleri ile birçok ortak nokta barındırır. Sanatçı, pratiğini yaptığı çalışma nesnesini belirli bir teorik mesafeden gözlemler.
2. Sanat için araştırma (research for arts): Bu araçsal yaklaşım ise daha ziyade uygulama odaklıdır. Malzeme bilgisi, yöntem gibi sanatsal süreç ya da sanat ürünü için kullanılacak enstrümanların araştırmasını içerir. Bu durumda sanat pratiği çalışmanın konusu değil, hedefidir.
3. Sanatta araştırma/sanatın kendinde araştırma (research in the arts): Bu yaklaşımda ise uygulama araştırmanın tek çıktısı değil onun yöntemsel bir aracıdır. Araştırma, yaratım ve performans esnasında ya da yoluyla açığa çıkar.

Frayling'in çalışmasından başka Borgdorff'un (2017) tipoloji önerisinin de ilgili literatürde çokça atfı aldığı söylenebilir. Sanat araştırmaları alanında bu türlü başka tipoloji örneklerine rastlamak mümkündür¹⁸. İddia edilebilir ki, bu tanım ve tipoloji girişimlerinde ortak bir sorun, proje örneklerine detaylı şekilde yer vermeden önermelerde bulunuluyor olmasıdır. Caduff

tarafından yapılan çevirisi, Gündeşlioğlu'nun 2019 yılında sunduğu sanatta yeterlik çalışmasında konuya ilişkin bir pasaj (bkz. Gündeşlioğlu, 2019, s. 55-63), Taşdemir ve Yörük'ün (2021) sanat konulu bilimsel makalelerin yeterliklerine ilişkin yaptıkları çalışmada bir pasaj ve Yağcıların (2022) yakın zamanda tamamladığı sanatta yeterlik tezinde konuya ilişkin kısa bir pasaj bilgimiz dahilindeki yayınlanmış metinler arasındadır. Bunlardan konuyla ilgili görece detaylı bir tartışma yapan Gündeşlioğlu'nun tezi Türkçe literatürde sanat araştırmalarına ilişkin bir ilk örnek olarak incelenebilir. Ayrıca, sanatsal araştırma kavramı odağa alınarak hazırlanmamış olsa da sanat ve yöntem temalı diğer Türkçe kaynaklardan sanatsal araştırma mantığına yakın olarak gördüğümüz Bedir Erişti'nin (2017) editörlüğünü üstlendiği eser de söz konusu bağlamda incelenebilir.

¹⁸ Ayrıca Chapman ve Sawchuk'un (2015) her ne kadar Frayling'e atıfta bulunmasalar da "araştırma yaratımı" (research creation) yaklaşımı çerçevesinde dörtlü bir ayrıma gittiği görülmektedir. Sanat ve araştırmanın nasıl bir araya getirilebileceğine ilişkin beş farklı yöntem sunan Maki de (2014) burada anılabilir.

(2017) Borgdorff'u alanda öncü bir teorisyen olarak tanımladıktan ve onun bizim de yukarıda alınıladığımız "Conflict of the Faculties" adlı eserinin çığır açıcı nitelikte olduğunu belirttikten sonra eserin eksikliğine işaret etmek için şu ifadeleri kullanır:

...söz konusu monograf 280 sayfa uzunluğundadır ancak kitapta herhangi bir sanatsal projeden bahsedilmemektedir. Pek çok diğer benzer yayında kurumsal/yerleşik anlayışların izlerini görmek mümkündür. Sanatsal araştırma üzerine yazan sanatçılar bile spesifik projeleri tartışmadan bu kitapları yazmaktadırlar (Caduff, 2017, s. 321).

Biz bu sanat araştırmalarına ilişkin kategorileri daha sade ve anlaşılır hale getirmek gerektiği kanaatindeyiz. Esasen, (araştırma sorusu veya sorunsalının varlığı, literatürde belli bir boşluk doldurma amacı, yöntemle ilişkin bir bilinç ve bir sonuç tartışma içermesi gibi temel açılardan) temel bilimsel araştırma ölçütlerini karşılayan sanat konulu yayınlara bakıldığında iki ana ayrım görülebileceği ileri sürülebilir: Geniş ve dar anlamda sanat araştırmaları. Buna göre, sanat iletişimini kaynak/sanatçı, metin/eser ve okur/alımlayıcı düzeylerinin bir veya birkaçı açısından konu edinen tüm çalışmalar geniş anlamda sanatsal araştırma olarak düşünülmelidir. Geniş anlamda bir sanat araştırması üretmek için sanatçı olmak veya sanat eseri üretim süreçleri/yöntemleri ile ilgili bilgi sahibi olmak şart değildir. Bir tarihçi, göstergebilimci, sosyolog, iktisatçı, etnograf vb. bir bilim insanı kendi alanıyla ilgili olduğu ölçüde sanat üzerine de araştırma yapabilir. Aslında geniş anlamda sanat araştırmaları tanımı Frayling ve Bogrdorff'un başta "sanat üzerine araştırma" (research on arts) kategorisi olmak üzere tüm sanat araştırması kategorilerini kapsar¹⁹. Öte yandan dar anlamda sanat araştırmaları ise, esas konusu ve nihai hedefi sanat eseri ve/veya sanat eseri yaratım süreci olan çalışmalardır. Bunlar da yukarıda değinilen sanat eseri için ve sanat eseri yoluyla yapılan araştırma kategorilerini içerir. Bu tür çalışmalarda bir sanatçı araştırmacının veya sanat eseri yaratım süreçleri/yöntemleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi bir araştırmacının varlığı şarttır. Ayrıca tüm araştırma süreci hazır bir sanat eserinin okunmasından/analiz edilmesinden/yapıbozumuna uğratılmasından ziyade henüz ortada olmayan bir eser için ya da henüz hazırlanmamış eserlerin hazırlık süreçlerine yönelik yapılır²⁰. Çalışmamızda incelenen üç örnek dar anlamda sanat araştırması kategorisine dahildir.

Tipoloji öneren çalışmalar yanında sayıları son yıllarda gittikçe artan ve temelde sanat araştırmalarına bir çerçeve çizme ve tanım getirme çabasında olan çok sayıda yayının varlığından da söz edilebilir. 1990'lı yıllardan başlayarak kısa bir liste vermek gerekirse; Saego, 1995; Gray ve Pirie, 1995; Saego ve Dunne, 1999; Balkema ve Slager (ed.), 2004; Borgdorff, 2006; Hannula, 2008; Busch, 2009; Barrett ve Bolt (ed.), 2010 (2007); Hellström, 2010; Klien, 2012; Borgdorff, 2012; Michelkevicius, 2012; Borries, 2015; Scheiser, 2015; Chapman ve Sawchuk, 2015; Caduff, 2017; Schippers, Tomlinson ve Draper, 2018; Boeck ve Tepe, 2021 çalışmaları bu açıdan incelenebilir.

Söz konusu literatürde sanat araştırmalarına ilişkin tanımlara ve temel karakteristiklerine yönelik görüşlere bakmak bu noktada hayati bir gerekliliktir. Kuşkusuz tanım ve temel karakteristikler ko-

¹⁹ Sinema ve felsefe ilişkisi, tüketim toplumunun popüler müzik formlarına etkisi ya da çağdaş Türk resminin öne çıkan özelliklerinin tespit edilmesi amacıyla analize tabi tutulması sıkça örneklerine rastlanan konulardır. Bunun yanında üç boyutlu sanal ortamlarda güzel sanat eseri üretiminin yeni yönleri veya metaverse ortamında grafik tasarım gibi her türlü sanat bağlantılı konu "geniş anlamda" sanat araştırmaları kapsamında görülebilir.

²⁰ Pratik-temelli (practice-based), pratik-yönelimli (practice-led) ve benzeri kavramlaştırmalar bu dar anlamda sanat araştırmalarına gönderme yapmaktadır.

nusu çok daha geniş bir tartışmayı hak etmektedir.

Ancak makalemizin hacmi ve amaçları açısından burada seçili bir dizi kaynağa bakmakla yetinilecektir. “The Routledge Companion to Research in the Arts” adlı kitabın girişinde şöyle denmektedir: “Sanat da bilim gibi, modern toplumlarda kurumlaşmış bir tür insan yaratıcılığı biçimidir. Merak ve bilinmeyene duyulan arzu, gerisindeki ana itici güçtür. Merak bilinmeyenin ötesine gitmeyi amaçlar...” (Biggs ve Karlsson, 2011, s. XVII). “Yeni bir katkıda bulunma amacı” neredeyse tüm ilgili tanım yapma amacı taşıyan çalışmalarda ortaktır denilebilir. Bu hususta araştırmacılar sanat pratiği için geçerli olanın sanat araştırması için de geçerli olduğu hususunu tartışmaya açmış görünmektedirler. Örneğin, alanın önemli teorisyenlerinden Borgdorff, “The Routledge Companion to Research in the Arts” için yazdığı bölümde, “sanatsal araştırma orijinallik gerektirir... mevcut bilgi birikimine yeni bir bilgi veya anlayış katmak durumundadır” diye yazar. Her ne kadar sanatsal orjinallik ile bilimsel orjinallik bir ve aynı şey olarak görülme zorunda olmasa da yine de sanatsal ve bilimsel orjinallik birbirleriyle yakından bağlantılıdır (Borgdorff, 2011, s. 53-55)²¹. Borgdorff bu yazısında sanatsal araştırmanın bilimsel araştırma olarak sayılabilmesi için temel gereklilikleri de tartışmaktadır. Buna göre, dünyaya ilişkin bilgi ve anlayışı geliştirme amacı, ilgili alanda mevcut bilgi birikimine katkıda bulunma/orjinallik, bu amaçla belli/tanımlanmış sorular veya sorunsallar geliştirmesi, bu soru ve sorunsalları cevaplamak veya açıklamak amaçlı ve de üretilen bilginin güvenilir ve geçerli olması için yöntem veya süreçleri seçmesi, belgelenmesi ve yayımlanması bilimsel araştırma olarak anılabilmek için gerekli şartlardır.

Öte yandan sanat araştırmalarının yerleşik doğa ve toplum araştırmalarından ayrılan yönleri de vardır. Bir defa pratik temelli olması, sanatçının özgün deneyimlerini içermesi ve hatta bunu odağa alması, hipotez-odaklı olmaktan ziyade keşif-odaklı olması (araştırmacının sezgileri, tahminleri daha önemli bir rol oynar), eserin kendisinin bizatihi sonuç olabilmesi (tabi eseri teknik özellikleri açısından tanımlayan bir eser raporunun eşliğinde), kullanılan yöntemin deneysel nitelikte olması, yerleşik raporlama ve yayım tekniklerinden gerektiğinde ayrılabilmesi (Borgdorff, 2011, s. 53-58).

Borgdorff’un değindiği noktalar konuyla ilgili çalışmalar yapan hemen tüm teorisyenler ve sanat araştırmacılarınca şu veya bu şekilde değinilen hususlar arasındadır denilebilir. Örneğin, Djahwasi ve Saidon (2020) sanatsal araştırma için tek bir format olmasa da sanatsal sorgulamanın araştırma olarak görülebilmesi için sanatsal amaçlar, bilgiye katkı, bulgular, metodoloji gibi öğelerin araştırmada bulunması gerektiğini belirtirler (s. 303). Yani sanat araştırmasını bilimsel araştırma yapan, bazı temel gereksinimlerin karşılanmasıdır; ancak sanat araştırması doğası gereği yeni, buluşsal (heuristic), deneysel araştırma süreçleri gerektirebilir.

Buluşsal ya da deneysel süreçler konusu önemli bir konudur. Örneğin Slager (2012) sanatsal araştırmanın yöntem açısından farklılığını vurgulamak için “methodicy” kavramını önermektedir. “Buna göre, sanatsal araştırma, önceden formüle edilemez ve meşrulaştırılmaz operasyonel stratejilere dayalı bir metodolojiye duyulan güçlü bir inanç (yani methodicy) olarak adlandırılabilir.” (s. 30). Gray ve Malin ise (2004) sanatsal araştırma sürecine bilinen estetik dünyanın haritasını genişleten

²¹ Burada Borgdorff tüm sanat pratiğinin bilimsel araştırma olarak görülüp görülemeyeceği gibi hayati bir soruya da değinmekte ancak amaçları açısından bu soruya geniş bir cevap vermemekte ve bir sanatsal aktivitenin ya da sorgulamanın bilimsel araştırma olarak değerlendirilebilmesi için karşılaması gereken şartları ele almakla sınırlanmaktadır. Bununla birlikte, Borgdorff araştırma olmayan sanatsal aktivite ve araştırma olan arasında “bilgi birikimine katkıda bulunma amacı taşıması” açısından bir ayrım gözetir.

bir “keşif yolculuğu” (journey of exploration) olarak bakmaktadırlar. Slager’in “methodicy” kavramlaştırmasına ve Borgdorff’un çalışmalarında bulunan “malzemesel düşünmeye” (material thinking) göndermede bulunan Michelkavicus’a göre (2012) ise yöntem, sanat araştırmalarında baştan tanımlanmayabilir/tanımlanması gerekemeyebilir. Sanat eseri ve/veya pratikleri şu veya bu şekilde araştırmanın çıktılarıdır.

Nesnel ve güvenilir bilginin sağlanması da bu tartışmada önemli bir değini konusudur. Sanatçıların araştırma yapmak konusunda cesaretlendirilmelerini güçlü bir şekilde destekleyen Maki (2014), nesnellüğün yerleşik bilimsel pratiklere uyup, sanatsal aktiviteye uymayacağı görüşünü reddeder. Buna göre, sanatsal araştırma diğer bilim dallarının kullandığı tüm niteliksel ve yorumsamacı yöntemleri kullanabilir. Ayrıca, sanat araştırmacısı değer yargısından azade (value-free) olmak anlamında nesnel sonuçlar üretmek zorunda değildir, hatta tam tersi “saf olmayan” (impure), öznel yargılar içeren bilgileri ve yargıları kayda geçirebilir. Sanat sıklıkla felsefi-politik konularla ilgili olmak anlamında belli bakış açılarına ve değer yargılarına son derece bağlıdır. Ayrıca sonuçları, her zaman verbal yöntemlerle mükemmelen ifade edilmek zorunda da değildir. Ortaya çıkan sonuç, eğer amaç bunu gerektiriyorsa, bizatihi sanat eserinin ya da eserin hazırlık sürecindeki aşama ve denemelerin kendisinde görülebilir. Butt (2017) eserinde; Bolt (2004), Carter (2004) ile Macleod ve Holdridge’e (2006) göndermelerde bulunarak şu tespitlerde bulunur: Sanat bir araştırmadır çünkü sanatçı biçim ve içerik aracılığıyla dünyanın bir modellemesini yapar. Bunu kendi kullanımı için yapar. Bu, “bilginin matematikleştirilmesinden” farklı bir bilgi üretir. Sanat eseri bilişsel bir anlama içermeyebilir ve sanat eseri aslında “kesinliğin aşırılığında” (an excess of articulateness) zarar görür. Sanatsal eserlerde anlamın oluştan sonra gelebileceğini, eserin yaratım sürecinde anlamın tümüyle görünmeyebileceğini de kabul etmek gerekir. Dolayısıyla yöntem de teori de oluş sürecinde ortaya çıkar.

Tüm bu alıntılardan da anlaşılabilceği üzere teorisyenler sanatsal araştırmanın bilimsel araştırmaya benzeyen ve farklılaşan yönleri ile benzemesi gereken ve benzemesi gerekmeyen yönlerini tespit etmeye çalışmaktadırlar. Tüm bu literatür incelemesinden sonra diyebiliriz ki, bizce, sanat araştırmasının bilimsel araştırmaya yaklaşan ve farklılaşan yönleri şu şekilde listelenebilir²². Öncelikle yerleşik bilimsel yöntemle yaklaşan yönler;

- Konu sunumu/sorun sunumu varlığı,
- Yöntem sunumu varlığı,
- Soruyu ve yöntemi meşrulaştırmak için literatür sunumu varlığı,
- Bulgu sunumu varlığı,
- Sonuç sunumu varlığı.

Farklılaşan yönler ise şunlar olabilir:

- Net bir araştırma sorusu yerine sorunsal sunumu olabilir;
- Net ve baştan belirlenmiş bir yöntem yerine süreç içinde buluşsal nitelik taşıyan bir deneme ve deney sunumu olabilir. Süreçte neyin neden yapıldığı açıklanabilir;
- Araştırma raporunun yapısı, düzeni ve kullanılan dil yerleşik bilimsel araştırma raporundan farklı olabilir.

²² Bu liste yapılan literatür incelemeleri sonucunda ulaşılmış bir varsayım listesi olarak da okunabilir.

5. ÖRNEKLERİN SEÇİMİ VE İNCELEME YÖNTEMİ ÜZERİNE

Sanat araştırmaları alanına dahil yayınlanmış bir doktora tezi, yayınlanmamış bir sanatta yeterlik tezi ve JAR (Journal for Artistic Research) dergisinin son sayısından bir makale incelenmek üzere amaçlı örneklem yöntemi²³ ile seçilmiştir. Örnekler açıklanırken metinlerin temel bilimsel gereklilikler açısından bir niteliksel içerik analizine²⁴ tabi tutulduğu, yerleşik bilimsel usuller açısından öne çıkan benzerlik ve farklılıklara odaklanıldığı; bunlara karşın örnek çalışmaların bilimsel açıdan doğruluğu ve sanatsal yeterliğine dair ise bir değerlendirmede bulunulmadığı unutulmamalıdır.

İncelemede esas olarak Taşdemir ve Yörük'ün (2021) çalışmalarından faydalanan ve sanat araştırmasına dahil yayınların bilimsel yeterlik açısından incelenmesine dair içerik başlıklarından yola çıkılarak metinlerde mevcudiyetlerine bakılacak olan belli içerik kategorileri/sorular üretilmiştir: Çalışmalar(da);

- Araştırma sorusuna/sorunsalına dayanıyor mu?
- Orjinallik/literatüre katkı savunusu var mı? Bu bağlamda hitap ettikleri literatüre ilişkin gönderme var mı?
- Bir yöntem ve/veya araştırma süreci sunumu var mı?
- Bulgulara yer veriliyor mu?
- Sonuç veya sonuç yerine geçecek bir tartışmaya yer veriliyor mu?

Bunlara ek olarak incelenen çalışmalar biçimsel açıdan da ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bu çerçevede yerleşik bilimsel usullere uygun olup olmadığına bakılmıştır.

5. 1. İncelenen Sanatsal Araştırma Örnekleri

Örnek 1.

Nithikul Nimkulrat tarafından doktora tezi olarak hazırlanan "Paperiness - Expressive material in textile art from an artist's viewpoint" başlıklı çalışması makalemiz kapsamında incelenen ilk örnektir²⁵. Çalışma 2009 yılında University of Art and Design, Helsinki (Aalto) bünyesinde sunulmuş ve aynı yıl yayınlanmıştır. Çalışmanın yerleşik bir bilimsel çalışma raporu formunda olduğu, yedi bölümden oluştuğu görülmektedir. Bir "Giriş" bölümü ile başlayan çalışma sonuç yerine bir "Tartışma" (discussion) bölümü ile son bulmaktadır. Çalışmada alışlageldiği üzere kaynakça, görsel listesi ve ekler sonda yer almaktadır. Çalışmada girişten sonraki iki bölüm "Araştırma problemi ve bağlamı" ile "Araştırma yaklaşım ve süreçleri" başlıklarını taşıyor. Bu açıdan bakıldığında biçimsel olarak çalışmanın yerleşik bilimsel araştırmalardan beklenen temel gereksinimleri karşıladığı görünüyor.

İçeriksel açıdan bakıldığında, tez metninin hemen başında, "Giriş" bölümünde, "şaşırtıcı bir biçimde, tekstil sanatında fiziksel materyallerin ifade gücü (expressivity) konusunun nadiren temas edilen bir konu" olduğunun altı çiziliyor. Ve hemen ardından şöyle devam ediliyor: Çalışmanın amacı "kağıt ip ile sanatsal ifade arasındaki ilişkinin tekstil sanatında yaratım sürecindeki ilişkisi-

²³ Amaçlı örneklem yöntemi, nitel araştırmalarda yaygın, olasılıksız bir örnekleme yöntemidir. Biz burada sanatsal araştırma alanına dahil tipik olarak dar anlamda sanat araştırmalarına örnek olabilecek üç örneği incelediğimiz eserler arasından belirledik.

²⁴ İçerik "Biçiminden veya üslubundan ayrı olarak bir metin veya iletinin konusu" olarak tanımlanabilir (Chandler ve Munday, 2018, s. 191). Bu tür bir analizde araştırmacı belli bilgi kategorileri oluşturarak, bu bilgi kategorilerinin incelenen metinde mevcut olup olmadığını tespit etmeye çalışır. Niteliksel amaçla az sayıda örnek üzerinde kullanılan bu tür bir yöntemde sayısal veriler üretimi anlamlı olmayabilir.

²⁵ Nimkulrat'ın çalışması konusunda bizi haberdar eden Özgü Gündeşlioğlu'na teşekkür ederiz.

ni sorgulamak.”. Buna göre, yaratım sürecinin fiziksel parçası ile öznel bir süreç olarak algılanan sanatsal ifade arasında sanıldığı üzere ayrı değil bir arada işleyen bir süreç söz konusu olabilir. Metinde ayrıca net bir biçimde şu ifade kullanılıyor: “Bu çalışma malzemesellik kavramını tekstil sanatı alanına yeni bir katkı olarak önermektedir.” (Nimkulrat, 2009, s. 11-13). Yani araştırma raporunda sanatçı araştırmacı çalışmanın konusu, amacı, önem ve gerekçesini (literatüre katkısını) net bir biçimde tanımlamaktadır.

Sanatçı araştırmacı metinde tekstil sanatı alanında deneyimli olduğunu, ancak kağıt iplerle çalışmadığını, proje üretim süreci içinde kağıt ip ile ifade/yaratım süreçleri arasındaki ilişkiye odaklanacağını belirtiyor. Dolayısıyla sanatçı araştırmacının kendi eser üretim sürecine odaklanmasını gerektiren bir yönleme ihtiyaç duyduğu ortaya çıkıyor. Araştırma metninde söz konusu problemin çözümü için seçilen yöntemden de bu bağlamda bahsedilmekle kalınmıyor, ayrıca bu yönleme ilişkin literatüre de göndermede bulunuluyor.

Yazar ayrıca beslendiği literatürleri, veri toplama tekniklerini vb. de sarıhleştiriyor:

...algı fenomenolojisi (örn. Heidegger 1962/1990; Merleau-Ponty 1962/2005), estetik ifade teorileri (örn. Collingwood 1938/1958; Dewey 1934/2005), sergi tasarımı ve modern sanat sunumu tarihi (örn. Lefebvre 1991; O’Doherty 1999) ve Finlandiya tasarım tarihi (örn. Kruskopf 1975; Wiberg 1996). Araştırma için, günlük yazımı, diyagram çizimi, fotoğraflama, karalama ve sormaca hazırlama gibi çeşitli belgeleme araçları kullandım. Bunlar düzenlenecek, iletilecek ve üzerine tartışma yürütülebilecek veriyi oluşturdu (Nimkulrat, 2009, s. 13).

Çalışmanın konusu ve amacı özellikle ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ortaya konuyor. Burada bir araştırmacının araştırma sürecini başlatması açısından önemli olan araştırmacının konuyla kişisel bağlantısına/zihnindeki esas soruya yer verilmiş:

Kendim bir tekstil sanatçısı olarak, bir malzemenin yalnızca bir sanatçıya görsel açıdan güzel bir nesne şekillendirmede yardımcı olan pratik nitelikleri açısından mı önemlidir yoksa aynı zamanda sanatçıya bir kavramlaştırma yapmak ve sanatsal ifade üretmek konusunda da kılavuzluk eden ifadeselliği²⁶ açısından da mı önemlidir sorusunu merak ediyorum (s. 23).

Sonraki iki bölümde sanatçı araştırmacı kağıt ipin tekstil malzemesi olarak kullanılması üzerine çeşitli kavramsal ve literatüre ilişkin bilgiler verdikten sonra, tez sürecinde ortaya koyduğu sergi ve eserlerin üretim sürecini kendi bilinç gelişimi ile birlikte detaylı olarak anlatmaktadır. Bu kısım aslında bulguların ortaya konduğu bir bölüm olarak görülmelidir. Bölüm içinde şu ifade kullanılıyor: “Bu benim bir sanat eserinden değerine giderek tüm seriyi ve nihayet genel sergiyi yaratım sürecim içindeki düşünce akışımı tanıtlamaktadır.” (s. 134). Metin içinde sanatçı araştırmacının zaman zaman kendi günlüklerine gönderme yaptığı görülüyor. Yine zaman zaman sergi ziyaretçileri ve diğer sanatçıların da süreç içinde toplanan değerlendirmelerine atıfta bulunulduğu görülüyor. Metinde ayrıca bir sonuç tartışma bölümü var. Sanatçı araştırmacı, bu bölümde alt bölümler halinde ulaştığı sonuçları tartışıyor. Bu, basitçe, ulaşılan kesin önermelerin sunulmasından ziyade sanatçının öznel sonuçlarının izahı şeklinde ilerleyen bir bölüm niteliği taşıyor.

²⁶ “expressivity” sözcüğünün karşılığı olarak Türkçeleştirilmiştir.

Sanatçı araştırmacı, çalışmasında yeni bilgi ürettiği iddiasındadır. Buna göre, tekstil sanatında sadece belli tekniklerin değil, “malzemesellik kavramı”nın da (the conception of materialness) önemli olduğunu gösterdiğini, sanatçıların ve bu alandaki öğrencilerin malzemenin özelliklerinden ilham alabileceklerini, malzemeselliğin tüm sanat yaratım, sergileme ve alımlama sürecini etkilediğini gösterdiği tezini savunmaktadır.

Nimkulrat'ın metni standart bir kitap formatında olmakla birlikte sıkça görsel ve diyagramların kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca dil kullanımına bakıldığında burada özellikle “ben” demekten çekinmediği, araştırmacı olarak kendi deneyimlerini kaydederken okura da deneyimlerinin öznelliğini vurguladığı görülmektedir.

Örnek 2.

İkinci örnek Gunnar Yağcılar tarafından, Akdeniz Üniversitesi GSE Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı bünyesinde hazırlanan “Görsel Kültürde Bir Uğrak - Yavaş Hareketinin Grafik Tasarıma Yansıması: ‘Yavaş’ ve ‘Esnek’ Afiş” (2022) başlıklı yayınlanmamış sanatta yeterlik tezidir. Tez ilk örnekte olduğu gibi biçimsel açıdan yerleşik bilimsel yöntemle uygun görünmektedir. Bir “Giriş” ve “Sonuç” bölümüne ek olarak dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde teorik ve kavramsal çerçeveyi ele alan bir bölüm ve alt başlıklar yanında, kapsam ve yöntem ile ilgili bir alt başlık ve sanatsal uygulamaların sunulduğu bir bölüm bulunmaktadır. Metin en sonda yer alan bir kaynakça ve ek kısımları ile son bulmaktadır.

1980’lerin ikinci yarısında küreselleşme karşıtı politik ve felsefi bir hareket olarak başlayan “Yavaş Hareketi”nin yemek alanından, giyim ve moda, şehir tasarımından sinemaya ve genel olarak hayata genişlemesinden yola çıkarak tez, bir araştırma sorusu geliştirmektedir: Yavaş Hareketine uygun bir afiş tasarımı nasıl mümkün olabilir? Üstelik metinde sorunun yine literatürle bağlantılı olduğu ve literatürdeki bir eksiği doldurmaya aday olduğu da net bir şekilde ifade edilir:

Boelen’in grafik tasarım alanında yavaşlık konusunun acil ve gerekli olduğu değerlendirilmesi, ortaya konulan probleme dikkat çekmesi açısından önemli bir referans noktası olarak görülebilir. Konunun ilgili literatürde görece az ele alınmış olması, grafik tasarım özelinde ise neredeyse hiç tartışılmamış olması konuya bu konuda yapılacak bir çalışmanın katkı sağlayıcı nitelikte olduğunun bir kanıtı olarak sunulabilir (Yağcılar, 2022, s. 3).

İlgili birçok noktada bağlantılı literatürlere gönderme yapılan tezde “Yavaş Hareketi”nin ilkelerine, felsefi ve politik köklerine uygun bir afiş tasarımının karakteristik özelliklerinin ne olması gerektiğine nasıl karar verildiği izah edilmektedir. Ayrıca, tezin yöntemle dair alt başlığında tezin bir sanat araştırması örneği olarak bizim de yukarıda alıntılıdığımız Frayling’e (1993) göndermede bulunularak söz konusu tezin “sanat ve tasarım için araştırma” kategorisinde olduğu söylenmektedir. Zira tez aslında bir grafik sanat/tasarım ürünü olan afişin Yavaş Hareketi gibi bir toplumsal ve politik hareketin amaçlarına uygun bir şekilde nasıl biçim alacağı sorusuna odaklanmaktadır.

Sanatçı araştırmacı, metin içerisinde bir afişin alımlayıcılarını ciddi toplumsal ve politik konularda derin düşünmeye sevk edebilecek bir sanatsal ve tasarımsal yaklaşım ile çeşitli afiş denemeleri yapmaktadır. Söz konusu afiş tasarımlarının hangi ilkeler doğrultusunda yapılması gerektiğine iliş-

kin fikir geliştirme sürecinde sanatçı araştırmacının, Yavaş Hareketinin çeşitli sahalarda gelişimi, çeşitli kuramcılarının bu hareketin felsefi ve politik niteliklerine ilişkin yaptıkları değerlendirmeleri, çeşitli sanatçıların Yavaş Tasarım ile ilgili tespitlerini ve de eleştirel/derin düşünme üzerine diğer disiplinlerden öne çıkan bilimsel yayınları incelediği görülmektedir. Yani aslında sanatçı araştırmacı ulaştığı tasarım fikrine hangi yollardan geçerek ulaştığını tezin okuruna sarıh bir biçimde aktarmaktadır. Ayrıca, tez için tasarlanan afişlerin belli bir yöntemle çözümleneceği de metinde belirtilmektedir: “Nihai anlamın örgütlenmesine odaklanan bir biçim ve içerik analizi yöntem olarak benimsenmiştir. Analizleri yapılan afişlerin biçimsel incelemesi grafik tasarımın temel ilkele-ri açısından, içeriksel incelemesi ise anlam boyutunda değerlendirmeyi içermektedir.” (Yağcılar, 2022, s. 90). İlerleyen bölümlerde hem detaylandırılan hem de uygulamalı olarak gösterilen bu tarz bir yöntem sunumu yerleşik bilimsel çalışmalarda beklenen bir yöntem sunumuna karşılık gelir.

Sonuçta sanatçı araştırmacı, “Yavaş Hareketi”ne uygun bir afişin aslında “Esnek” olması gerektiği gibi yaratıcı ve literatüre katkı taşıyan bir tez de ileri sürmekte ve “Esnek Afiş” gibi bir terimi de ilgili literatüre önermektedir. Bu açılardan hem üretilen afişler hem de geliştirilen tasarım ilkeleri ve terminoloji ile söz konusu tez tam anlamıyla bir sanat araştırması örneği olarak nitelendirilebilir.

Örnek 3.

İncelemek istediğimiz üçüncü çalışma JAR dergisinin son sayısındaki²⁷ indeks sayfasında en üstte yer alan Joel Diegert ve Adrian Artacho tarafından hazırlanan “Aubiome: a collaborative method for the production of interactive electronic music” başlıklı makale/expozisyonudur²⁸. Bu expozisyon JAR dergisinin de olanaklarını yarattığı ve desteklediği şekilde yerleşik araştırma makalesinin biçimsel özelliklerinden oldukça uzaktadır. Bir özet, yöntem, bulgular ve sonuç başlıklı sunum içermemektedir. Bununla birlikte bir “Giriş”²⁹ ve “Proje özeti” (overview) sayfası bulunmaktadır. Expozisyonda çalışmanın aslında bir saksafon sanatçısı olan Joel Diegert’in 2018’de sunduğu doktora çalışması ile bağlantılı olduğu³⁰ ancak tüm araştırma sürecinin besteci arkadaşı Adrian Artacho³¹ ile birlikte üzerinde çalıştıkları birlikte “elektronik donanım saksafonun bir parçası haline getirilirse ne tür müziksel işler üretilebilir?” sorusu tarafından harekete geçirildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte söz konusu makale/expozisyon iki sanatçı araştırmacının birlikte çalıştıkları süre boyunca ortaya çıkan ortak yaratım (co-creation) sürecine ilişkin yöntemin betimlenmesi üzerine kuruludur. Aubiome müzik projesi ise bu yöntem sunumunun vaka çalışması (case study) işlevini yerine getirmektedir. Yani iki araştırmacının araştırma sürecinin ana meselesi açıkça ifade edilmektedir. Çalışmanın önemine/gerekçesine ve ana hatları ile içeriğine “Proje özeti” bölümünde yer verilir:

²⁷ Bkz. <https://jar-online.net/en/issues/25>. JAR dergisinin 7 Mayıs 2022 itibariyle resmî web sayfasında yayınlanan son sayısı. Burada indeks sayfasında 7 makalenin olduğu görülüyor.

²⁸ Burada standard “araştırma” ya da “derleme” makalesi gibi araştırma geliştirme ve sunma yöntemlerinden ziyade “açık expozisyon” (open exposition) olarak adlandırılan bir formatta yazarların içerik sunmasına olanak tanınmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. www.jar-online.net. JAR kullandığı arayüz olanaklarıyla yazı yüklemek isteyenleri yazı, ses ve görsel tabanlı tüm içerikleri diktörtgen bir uzam üzerinde bir web sayfasında istedikleri yere konumlandırabilecekleri bir olanak tanımaktadır. Bu şekilde yazarlar üzerinde gezinilebilecek, standart akademik yazı sunma şekillerine göre oldukça interaktif ve yenilikçi bir içerik sunma şansı tanımış olmaktadır.

²⁹ “Giriş” bölümü birkaç paragraftan oluşmakta ve aslında standart makalelerdeki “öz/özet” bölümüne karşılık geliyor gibi durmakta.

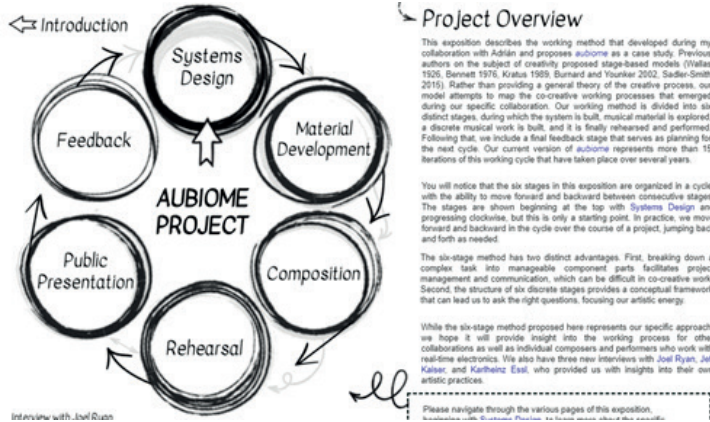
³⁰ Söz konusu tez ele aldığımız çalışma içerisinde bir uğrak gibi görünmektedir; zira incelediğimiz makalede/expozisyonda sunulan araştırma süreci yazının içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla 2014-2020 arasındaki daha geniş bir süreci kapsamaktadır.

³¹ Metindeki bilgiye göre, yazıyı Diegert kaleme almış, Artacho ise müzikal kısımda rol almıştır.

Önceki çalışmalarda yaratıcılık konusuna eğilen yazarlar sahne-temelli modeller önerdiler (Wallas 1926, Bennett 1976, Kratus 1989, Burnard and Younker 2002, Sadler-Smith 2015). Yaratıcılık sürecine ilişkin genel bir teori önermekten ziyade bizim modelimiz özel işbirliğimiz süresince ortaya çıkan ortak-yaratım sürecimize ilişkin bir harita sunma girişimi niteliğindedir.

Sanatçı araştırmacılara göre çalışmalarının tek farkı bu değildir, ilerleyen bölümlerde araştırmacılar canlı elektronik müzikle deneylerde bulunan enstrümentalistlerin pek çoğunun eninde sonunda tek başlarına çalışma eğilimi içine girdiklerini; öte yandan “Aubiome” adlı araştırmanın farkının hem enstrümentalistin hem de bestecinin elektronik sistemi enstrümanın bir parçası olarak görmeleri durumunda ortaya çıkacak sonuçlar olduğunu belirtirler. Çalışmanın “Proje özeti” başlıklı bölüm ise standart makalelerdeki “giriş” bölümleri gibi organize edilmiş görünmektedir. Bu bölümde, yukarıda görüldüğü üzere, hemen başta yaratıcılıkla ilgili araştırmalara göndermede bulunularak, tüm metinde yapıldığı üzere gerektiği yerlerde ilgili literatür üzerinden ilgili çalışmanın literatüre katkısı/özgünlüğü vurgulanmaktadır.

Çalışma Şekil 1’de görüldüğü üzere 6 bölümlük bir döngüden oluşmaktadır³²; bunlar yerleşik makale formatında alışlagelen başlıklardan oldukça farklı görünmektedir. Yazarlar yazılarının “Sistem tasarımı” başlıklı alt bölümden başlayarak ve saat yönünde bölümler arasında geçiş yaparak okunmasını önermektedirler. Her bölümde ayrıca o bölüme ilişkin bir video kaydı da metinde yer almaktadır. “Proje özeti” başlıklı sayfadan ayrıca yazının kaynakçasına ve araştırma süreci içinde elektronik müzik konusunda deneyimli diğer araştırmacılarla yapılan derinlemesine görüşmelerin tam metinlerine (deşifransyonlarına) ulaşılabilir.

Şekil 1. JAR dergisinden incelenen makalenin ara yüz görüntüsü.

Kaynak: <https://www.researchcatalogue.net/view/643746/647656/2>

Her ne kadar yapısı alışlagelen makale formatı dışında da olsa yazıda şu veya bu şekilde bir bilimsel çalışmadan beklenen özgünlük sunumu, yöntem bilgisi, bulgular ve sonuç tartışma kısımları yer almaktadır. Örneğin, “Sistem tasarımı” başlıklı bölümün başında şöyle denmektedir: “Yeni bir elektroakustik müzik parçasına başlarken karşılaşılan ilk sorulardan biri temel düzeneği kurmaktır.” Daha sonra ise “Yeni bir sistem tasarlarken, bilgisayarın temel doğası ile geleneksel müzik enstrümanları arasındaki açık uyumsuzluk sorunu ile yüzleştik.” denmektedir. Bu şekilde yazının tüm diğer bölümlerinde süreç, karşılaşılan sorunlar ve bu sorunları çözmek için izlenen yol, yani yöntem, detaylı bir şekilde aktarılmaktadır.

³² Bölüm başlıkları “sistem tasarımı”, “malzeme geliştirimi”, “kompozisyon”, “deneme”, “kamusal sunum” ve “geridönüt” olarak Türkçeleştirilebilir.

Çalışma 5-6 yıla yayılan bir süreci konu edindiğinden hem yazılı hem de görsel-işitsel yollarla sürece ve denemelere ilişkin kayıtlar tutulduğu ve araştırma metni yazılırken bunlardan faydalanıldığı görülmektedir. Süreç içinde proje için yapılan toplantılar, bazı ara çıktılar ve bunların ortaya çıkış sürecine ilişkin de bilgi verilmektedir. Örneğin, “İcracı-merkezli tasarım” başlıklı alt bölümde (“Sistem tasarımı” alt bölümü içinde) şöyle bir ifade kullanılmaktadır: “Sistem tasarımı konusuna yönelik farklı yaklaşımlarla deneyler yaparak ve saksafon enstrümanının bir ‘genişlemesi’ olarak yazılım-donanım konfigürasyonunu ve de ‘melez bir enstrüman’ olarak birleşik sistemi izleyerek birkaç yıl geçirdik.”

Yeri geldiğinde süreç içindeki deneme sonuçları ve deneyim bilgilerine, diğer uzmanlarla yapılan görüşmelere ve kendi çalışmalarının ayırt edici ve literatüre uygun yönlerini vurgulamak için de ilgili alanlardaki önceki çalışmalara yer veren yazıda sanatsal eser tüm araştırma, arayış, deneme süreçlerinin nihai bir sonucu olarak sunulmaktadır³³. Ancak çalışmada standart makalelerde olması beklenen bir “sonuç” bölümü olmasa da her alt bölümde o alt bölüme ilişkin sonuç niteliğinde ve zaman zaman tartışmacı bir tarzda bilgiler verilmektedir.

Görüldüğü üzere yerleşik bilimsel araştırmadan biçimsel olarak oldukça farklı olan makale/expozisyon aslında kimi temel açılardan, özellikle de güvenilir yöntemler izleme eğilimi açısından, bilimsel araştırmalarda bulunan temel kaygıyı paylaşmaktadır. Standart yapılar içinde olmasa da özgünlük, literatüre katkı, önceki çalışmalara atıf yapma, yöntemi açıklama ve detaylandırma hususlarında içerik olarak da, söylem farklılıkları olsa da, bilimsel çalışmalara uyumlu görünmektedir.

6. SONUÇ YERİNE

Sanat ile araştırma kavramları arasında pek çoklarına göre uzlaşmaz bir ilişki vardır. Bu görüşün taraftarlarına göre, sanat, modern bilimin anladığı türden bir araştırma pratiğinin sınırları içine dâhil edilemeyecek bir üretime ve aşkınsallığa gönderme yapıyor. Ancak en azından son birkaç on yılda, başta Avrupa olmak üzere dünyada konuyla ilgili yaşanan, gelişmeler artık uzlaşmazlık konusundaki kuşkuvarın bir tarafa bırakılması gerektiğini gösteriyor. İşleyen bir formül üzerine düşünmeye devam etmek bu sebeple önem arz ediyor.

Bilimsel araştırma belli karakteristik özellikleri olan bir edimdir. Bu edim sorgulayıcıdır, rasyonel bir muhakemeye dayanır; güvenilir sonuçlar üretmek ister, düzenlilikleri bulmaya çalışır ve sonuç olarak sistematiktir, nesneldir. Bununla birlikte, bir sanatçı sanat eseri üretirken, yani sanat pratiği içindeyken, bir bilimsel araştırma süreci uygulamak zorunda değildir. Sanat aşkın, “non-conceptual” (kavramlaştırılmaz) bir edim olarak yürütülebilir. Aslında bilimsel araştırmayı reddeden sanatçıların sanatı böyle bir çerçevede, ele avuca sığmayan, söze vurulamaz, “non-discursive” (söylem dışı) bir edim olarak gördüklerini söylemek yanlış olmaz. Ancak, sanat üretim süreci de bu süreç sonucunda ortaya çıkan sanat eseri de bilimsel araştırma konusu olabilir. Sanat eserinin hazırlık sürecine, sanatçının belli bir öncü fikir ve eğilimden esere son halini verdiği aşamaya kadar ve hatta eserin kamusal olduğu süreç (sürece dahil olan erk odakları, galeriler, sanat severler vb.) dahil tüm sanat eseri pratiği ile ortaya çıkan sanat eserinin (biçim ve içerik açısından) özellikleri teknik, estetik, psikolojik, sosyolojik vb. pek çok açıdan incelemeye konu olabilir.

³³ Çeşitli denemelerden oluşan nihai sanatsal proje çıktısı için bkz. <https://www.researchcatalogue.net/view/643746/653096>

Sanatsal araştırma için üzerinde uzlaşmış tek bir formül olduğunu söylemek olanaksızdır. Aslında bu konudaki çalışmaların hemen tamamı sanat ve araştırma arasındaki birlikteliğin nasıl olabileceğine ilişkin bir tartışma içerir. Bizim çalışmamız da ilgili literatürde bu arayışa bir katkı sağlamak amacıyla. Bize göre, sanat ve bilimsel araştırma arasında özgün bir birlikteliğin sağlanabilmesi için bilimsel araştırmaya dair belli epistemolojilerden ve hatta belli ideolojilerden etkilenecek yapılan tek biçimli ve katı yorumlarından kurtulmak; bununla aynı zamanda, sanatsal üretimin bilimsel araştırmanın temel ilkelerinden faydalanabileceğini kabul etmek bir başlangıç olarak hayati önemdedir. Bu özgün birlikteliği şu veya bu şekilde sağlayan çalışmalar literatürde mevcuttur. İncelediğimiz yayınlar bu tür çalışmalara örnek teşkil etmektedir.

Çalışmamızda “geniş ve dar anlamda sanatsal araştırma” tanımları önerilmiştir. Bunun yanında sanatsal araştırmaların bilimsel araştırma sayılabilmesi için zorunlu olan niteliklere ve farklılaşabilecek yönlerle ilişkin öneride bulunulmuştur. Daha sonra yapılan tartışma sanat çalışmalarına uygun olduğu iddia edilebilecek üç örnek üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır. İncelenen çalışmaların literatür incelemesi neticesinde ulaşılan varsayımları doğruladığı, temel bilimsel gereklilikleri sağladığı, bununla birlikte bazı farklılaşan yönleri olduğu görülmüştür. Temel gereksinimlerin karşılanmasına gelince;

1. Çalışmalar bir araştırma sorusu veya sorunsalına sahiptir.
2. Çalışmalar benzer çalışmalardan farklarını, yani özgünlüklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunu yaparken yer yer içerik, amaç ve metot açısından özgünlüklerine değinmişlerdir.
3. Çalışmaların belli düzeyde literatür taramaları vardır. Bunu yaparken hem kendi özgünlüklerini, yani alana katkılarını belirtmektedirler, hem de metot savunusu yapmaktadırlar.
4. Çalışmalar araştırma kapsamalarını, araştırma metodoloji ve veri toplama araçlarını sarif bir şekilde sunmaya çalışmışlardır.
5. Çalışmalarda bulgular sunulmuştur.
6. Çalışmalarda araştırma sorularıyla bağlantılı ve bulgular üzerine inşa edilmiş sonuç ve/veya sonuç tartışma veya eser sunumları vardır.
7. Çalışmalarda çalışmanın içeriği ve amaçlarla uyumlu bir biçimde geniş bir kaynakça bulunmaktadır.

Öte yandan incelenen çalışmalarda yerleşik bilimsel yöntem ve raporlama usullerinden farklı yönleri de görülüyor. Bunların sıralanması gerekirse;

1. İncelenen çalışmalarda tez formatında olanlar yerleşik araştırma raporu sunumlarına, bölüm ve altbaşlık düzenleri ve de sayfa düzeni açısından yaklaşmakta; ancak incelenen son makalenin oldukça serbest, yenilikçi bir formatta sunulduğu görülmektedir.
2. Araştırma raporları bol görselli ve videolu, hiper bağlantılı metinlerden oluşmaktadır.
3. Çalışmalar esas olarak deneyim süreçlerine yoğunlaştığından sanatçı araştırmacıların yazılarında birinci tekil şahıs kullanılması konusunda rahat bir tavır takındıkları gözlenmektedir.

4. Ayrıca tez formatında olan çalışmaların belli bir standart yöntem sunumu yapma gayreti içinde oldukları gözlenmekle birlikte özellikle incelenen birinci ve üçüncü makalelerde kimi noktalarda deneysel nitelikte olduğu anlaşılan ve sanatçı araştırmacıların araştırma ve yaratım süreçlerindeki zihinsel yolculuklarını açıklama gayretinde olan bir tür “methodicy” sunumu olduğu söylenebilir.

Özlu bir şekilde belirtmek gerekirse, sanatsal araştırmalar temel bilimsel gereklilikleri sağlayabilir; fakat bunu yaparken sanat pratiğinin doğası gereği tipik bilimsel araştırmalardan ve araştırma raporlarından ayrılan yönleri olabilir. Araştırma sonucu ortaya çıkan verilerin alana katkı sağlayacağı ve ileride yapılacak çalışmalara yardımcı olacak bilgiler sunacağı düşünülmektedir. Kuşkusuz makale hazırlanırken çok sayıda örnek çalışma incelenmiştir. Ancak çalışmanın amaçları açısından üç örneğin görece detaylı bir incelemesi ile yetinilmiştir. Bununla birlikte, ilerleyen çalışmaların daha fazla sayıda vakayı, sistematik derleme (review) ölçütleri kullanarak incelemesinde ve sanat araştırmalarına dahil çalışmaların benzer ve farklı yönlerine, bilimsel açıdan temel kurallara uygunluğuna ve bibliyometrik özelliklerine odaklanmaları alanın gelişimi açısından çok yerinde olacaktır. Bu konu özellikle Türkçe literatürde ve Türkiye’den örneklerle zenginleştirilmesine çok ihtiyaç duyulan bir konudur. İlerleyen çalışmaların, konunun bu makalede değinilen ve değinilmesi ihmal edilmiş tüm yönlerine eğilmelerinde büyük fayda olduğu aşıkardır.

KAYNAKÇA

- Alajami, A. (2020). Beyond originality in scientific research: considering relations among originality, novelty and ecological thinking, *Thinking Skills and Creativity*, 38, 1-11.
- Balkema, A. W. ve Slager, H. (2004). *Artistic research*, Amsterdam: Lier en Boog, Series of Philosophy of Art and Art Theory.
- Barrett, E. ve Bolt, B. (ed.) (2010 [2007]). *Practice as research: approaches to creative arts*, London: I. B. Tauris.
- Barzun, J. ve Graff, H. F. (1998). *Modern araştırmacı*, 6. Bsm., çev. Fatoş Dilber, Ankara: Tübitak.
- Bedir Erişti, S. D. (ed.) (2017). *Görsel araştırma yöntemleri: teori, uygulama ve örnek*, 2. Bsm, Ankara: Pegem.
- Boeck, A. ve Tepe, P. (2021). What is artistic research? *Between Science and Art*, erişim adresi: <https://between-science-and-art.com/what-is-artistic-research/>
- Bolt, B. (2004). *Art beyond representation*, London and New York: I. B. Tauris.
- Bolt, B. (2013). *Yeni bir bakışla Heidegger*, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Borg, E. W. (2009). The experience of writing a practice-based thesis in fine art and design, Yayınlanmamış doktora tezi, Leeds Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Erişim adresi: https://etheses.whiterose.ac.uk/3745/1/uk_bl_ethos_522924.pdf
- Borgdorff, H. (2006). The debate on research in the arts, erişim adresi: <https://www.ahk.nl/filead->

[min/download/ahk/Lectoraten/Borgdorff_publicaties/The_debate_on_research_in_the_arts.pdf](#)

Borgdorff, H. (2011). *The production of knowledge in artistic research*, içinde, Routledge Companion to Research in Arts, ed. Michael Biggs, Henrik Karlsson, London: Routledge.

Borgdorff, H. (2012). *The conflict of the faculties: perspectives on artistic research and academia*, Leiden: Leiden University Press.

Borries, F. (2015). Artistic research - why and whereof?, *Journal of Science Communication*, 14(01), 1-5.

Busch, K. (2009). Artistic research and the poetics of knowledge, *Art&Research*, 2(2), 1-7.

Butt, D. (2017). *Artistic research in the future academy*, Bristol: Intellect.

Caduff, C. (2017). *Artistic research: methods-development of a discourse-current risks* içinde: Langkilde, Kirsten Merete (ed.) *Poetry of the Real*. Aufzeichnungen der Hochschule für Gestaltung und Kunst FHNM, Basel: Christoph Merian Verlag

Carter, P. (2004). *Material thinking: the theory and practice of creative research*, Carlton: Melbourne University Publishing.

Chapman, O. ve Sawchuk, K. (2015). Creation-as-research: critical making in complex environments, Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/pdf/24327426.pdf?casa_token=Y4RE-vAJSuQA-AAAA:eeDI9HFA_tR8DyaA8mH84wF2UPFju2O5FwZT6wdPUjU7u24YJYXrLKwB68sH23obs-MOHmBe8ucbsDu-1Pekrv1QKHdAJam_DuxENXkzTXmQzJCK1ELc

Chandler, D. ve Munday, R. (2018). *Medya ve iletişim sözlüğü*, çev. Babacan Taşdemir, İstanbul: İletişim.

Diebert, J. ve Artacho, A. (t.y.) Aubiome: A collaborative method for the production of interactive electronic music, *Journal for Artistic Research - JAR*, issue 25, erişim adresi: <https://jar-online.net/en/issues/25>.

Djahwasi, Z. ve Saidon W. L. (2020). Artistic research: artistic as research vs. artistic as method, *International Journal of Academic Research in Business & Social Sciences*, 10(11), 292-309

Elkins, J. (ed.) (2012). *What do artists know*, Pennsylvania: The Pennsylvania University Press. enquiry, New York: I. B. Tauris.

Erdoğan, İ. (2003). *Pozitivist metodoloji*, Ankara: Erk.

Frascati Kılavuzu 2015 (2015). Erişim adresi: <https://www.oecd.org/publications/frascati-manual-2015-9789264239012-en.htm>

Frayling, C. (1993). Research in Art and Design, *RCA Research Papers* 1(1), 1-5.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı.

Gray, C. ve Malins, J. (2004). *Visualizing research*, Burlington: Ashgate.

Gray, C. ve Pirie, I. (1995). 'Artistic' research producer: at the edge of the chaos?, Erişim adresi: <http://carolegray.net/Papers%20PDFs/ead.pdf>

Gündeşlioğlu, H. Ö. (2019). Seramik malzeme ve yapma eylemi bağlamında karşıtlıkların birlikteliği, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Akdeniz Üniversitesi GSE Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı.

Hannula, M. (2008). Catch me if you can: chances and challenges of artistic research, Erişim adresi: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/21781/gupea_2077_21781_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Hart, C. (2018). *Doing a literature review: releasing the social science imagination*, London: SAGE.

Hellström, T. (2010). Evaluation of artistic research, *Research Evaluation*, 19(5), 306-316.

Kjorup, S. (2011). *Pleading for plurality: artistic and other kinds of research*, in *The Routledge Companion to Research in the Arts* (ed. Michael Biggs ve Henrik Karlsson), London: Routledge.

Klien, J. (2012 [2010]). *What is artistic research?*, erişim adresi: <https://www.researchcatalogue.net/view/15292/15293>.

Macleod, K. ve Holdridge, L. (2006). "Introduction," in *thinking through art: reflections on art as research*, London and New York: Routledge.

MacLeod, K. ve Holdridge, L. (2006). *Thinking through art - reflections on art as research*, London: Routledge.

Maki, T. (2014). Art and research colliding, *Journal for Artistic Research*, 5, Erişim adresi: <https://jar-online.net/en/exposition/abstract/art-and-research-colliding>

Michelkevisius, V. (2012). Notes on interdisciplinary methodology of artistic research: visual thinking, writing and mapping, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 67.

Nimkulrat, N. (2009). *Paperness: expressive material in textile art from an Artist's Viewpoint*, Finland: Publication Series of the University of Art and Design Helsinki.

Saego, A. (1995). Research Methods for MPhil and PhD students in art and design: contrasts and conflicts, *Royal College of Art Research Papers*, 3, 1-6.

Saego, A. ve Dunne, A. (1999). New methodologies in art and design research: the object as discourse, *Design Issues*, 15(2), 11-17.

Sanat Alanında Doktora Derecesine Yönelik "Floransa İlkeleri" (2016). erişim adresi: <https://www.eaae.be/wp-content/uploads/2017/04/eaae-the-florence-principles.pdf>

Sanat Araştırmalarına Yönelik Viyana Deklarasyonu (2020). Erişim adresi: <https://cultureactioneurope.org/files/2020/06/Vienna-Declaration-on-AR-corrected-version-24-June-20-1.pdf>

Schiesser, G. (2015). *What Is at Stake: qu'est-ce que l'enjeu? Paradoxes: Problematics: Perspectives in Artistic Research Today*, içinde: Arts, Research, Innovation and Society, Arts, Research, Innovation and Society, G. Bast et al. (eds.), İsviçre: Springer International Publishing.

Schippers, H., Tomlinson, V. ve Draper, P. (2018). Two Decades of Artistic Research: The Antipodal Experience, erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/324909354_Two_Decades_of_Artistic_Research_The_Antipodal_Experience

Schwarzenbach, J. B. (2012). Possibilities for the fine art PHD in the United States: a self-imposed qualification ceilings?, Yayınlanmamış doktora tezi, Lesley University Eğitim Fakültesi.

Slager, H. (2012). *The pleasure of research*, Berlin: Hatje Kantz.

Taşdemir, B. ve Yörük, M. (2021). Türkiye'de sanat ve tasarım alanına dahil akademik dergilerde yayınlanan makaleler üzerine bir inceleme, Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi: Geçmişten Günümüze Metodoloji Çalışmaları (18-20 Kasım 2021), Sinop, Bildiri Kitabı, 201-215.

Yağcılar, G. (2022). Görsel Kültürde Bir Uğrak - Yavaş Hareketinin Grafik Tasarıma Yansıması: 'Yavaş' ve 'Esnek' Afiş, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Akdeniz Üniversitesi GSE Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı.